

Дроб'язко М. М.
аспірант кафедри економічної теорії
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», Київ
E-mail. mariadrobyazko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2427-7496

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

Drobyazko Maryia
postgraduate student of economic theory department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail. mariadrobyazko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2427-7496

POST-INDUSTRIAL TRANSFORMATION OF ECONOMIC CYCLICALITY MECHANISMS

Анотація. У статті уточнено теоретичне бачення механізмів економічної циклічності в умовах постіндустріальної трансформації економічної системи, зокрема, вплив постіндустріальних трансформацій виробництва на характеристики економічних систем, що перебувають у фокусі інституціональних теорій. Обґрунтовано, що зниження сили впливу відтворення фізичного капіталу на формування імпульсів циклічності, вимагає не абсолютного зниження капіталомісткості національного продукту, а відносного. Це означає, що навіть за зростання капіталомісткості випуску, вагомість фізичного капіталу може скорочуватись унаслідок того, що інформаційна, чи наукова місткість продукції зростає швидше, отже питома вага належної капіталу складової нової вартості скорочується. Визначено, що оскільки нематеріальні активи не підлягають фізичному зношенню, а заміщуються лише в міру морального старіння, то інтенсивність використання таких активів не впливає на швидкість їх зношення. Така властивість нематеріальних активів сприяє обмеженню амплітуди циклічних коливань, тобто виступає «вбудованим стабілізатором», на відміну від механізмів відтворення фізичного капіталу, що сприяли її зростанню.

Ключові слова: теорії економічного циклу, нематеріальне виробництво, нематеріальні активи, інноваційна активність, біфуркація економічної динаміки

Abstract. That article is devoted to clarifying the theoretical vision of the economic cyclicity under the conditions of economic systems post-industrial transformation. In particular, taking into account the impact of post-industrial transformations (The increasing in the share of intangible production in gross value added and an increasing of the weight of intangible assets in gross capital formation were used as the indicators of such transformations) on the characteristics of economic systems, which are in focus of institutional theories (in particular the size of transactional costs, the costs and duration, inherent to processes of «imitation of leaders», the strength of motives and incentives for entrepreneurs' innovation activities). It is substantiated that the reduction of the impact force, which the reproduction of physical capital has on the formation of cyclical impulses does not require an absolute reduction in the capital intensity of the national product (which

is not observed in developed countries), but relative. This means that even with increasing capital intensity of output, the weight of physical capital may decrease due to the fact that information or scientific capacity of products grows faster, so the share of physical capital in the new value structure is reduced. It is also determined that since intangible assets are not subject to physical wear and tear, and are replaced only as they age, the intensity of its using does not affect the rate of capital depreciation. This property of intangible assets helps to limit the amplitude of cyclical fluctuations, i.e. acts as a «built-in stabilizer», in contrast to the mechanisms of reproduction of physical capital, which contributed to the increase in the amplitude of cyclical fluctuations.

Keywords: economic cycle theories, intangible production, intangible assets, innovation activity, bifurcation of economic dynamics

JEL codes: O33,O43,E32

Постановка проблеми. У роботі [1] обґрунтовано тезу, що відмінності досягнутого країнами рівня економічної ефективності й рівня життя населення пояснюються, здебільшого, здатністю сучасних розвинутих економік уникати вагомих втрат виробничого потенціалу в періоди несприятливої макроекономічної кон'юнктури, ніж переважанням темпів економічного зростання в періоди позитивної макроекономічної динаміки. Відповідно, здатність макроекономічної політики держави протидіяти циклічному згортанню економічної активності (пом'якшувати негативні наслідки для цільових показників функціонування економіки) має розглядатись як провідний чинник її соціально-економічної ефективності. У свою чергу, теоретичне підґрунтя такої політики має адекватно відображати закономірності коливань макроекономічної кон'юнктури, давати достатньо повне уявлення про механізми, що стихійно, природно, перетворюють розширювальні тенденції господарської активності на чинники її більш чи менш радикального згортання. У цьому контексті адаптація сучасних теорій циклічності та інструментів операціоналізації таких теорій (систем індикаторів фаз циклу та моментів біфуркацій) до постіндустріальних трансформацій виступає важливою передумовою формування дієвої та адекватної національним умовам макроекономічної політики.

Аналіз літератури. Центральною суперечністю макроекономічного відтворення індустріального капіталізму в літературних джерелах поширено називають суперечність між поточним споживанням і заощадженням, спрямованим на розширення виробничих можливостей і споживання майбутнього [2; 3].

Таке формулювання центральної суперечності індустріального капіталізму дозволяє розглядати всі інші відомі формулювання в якості окремої форми прояву. Так, головна, за К. Марксом, суперечність між «працею і капіталом» виступає просто формою фундаментальнішої суперечності між поточним споживанням і заощадженням, оскільки традиційні моделі індустріального періоду виходили з того, що заощадження є функцією лише власників капіталу (заощадження здійснюються лише з доходів від власності), а доходи від праці повністю споживаються в поточному періоді [4; 5].

«Вебленівська» суперечність «дихотомія між бізнесом та індустрією» також виступає формою прояву цієї ж фундаментальної суперечності, бо фінансові інвестиції та фінансові пріоритети інвестування розвивають позитивний вплив

заощадження на приріст майбутніх виробничих можливостей. Крім того, породжувані цією дихотомією проблеми розподілу ведуть до того, що і приріст споживання не зумовлює розширення виробничих можливостей, марнуючись у непродуктивному споживанні «праздного класу».

Так само і домінуюча у роботах Й.А. Шумпетера суперечність (відтворювана потім і в методології еволюційної економічної теорії [6; 7]) між традицією, «установленим ланцюжком створення цінностей», бізнесом, з одного боку, й інновацією, підприємництвом, з іншого, виступає формою прояву сформульованої нами фундаментальної суперечності. Оскільки «Шумпетерівське» формулювання суперечності передбачає конкуренцію між «клонуванням старих способів організації ланцюжка створення цінності» і «випробуванням нових рішень», то, по суті, йдеться про продовження експлуатації старих рішень (виробниче споживання), чи про здійснення додаткових витрат для створення і випробування нових, прийняття на себе ризиків новаторства: відмову від поточного споживання на користь майбутнім виграм, тобто заощадження результатів застосування творчої енергії, підприємницького підходу для примноження виразу майбутніх періодів.

У межах кейнсіанських теорій циклу ця фундаментальна суперечність проявляється в конкуренції між створенням «товарів для майбутнього» — інвестиційних благ, що примножують виробничі можливості й рівень споживання майбутніх періодів і споживчих благ, що відповідно, обслуговують поточне споживання. Формою прояву фундаментальної суперечності тоді є поділ поточного доходу між споживанням та інвестуванням (за формулюванням Ф. Хайєка — «скорочення, чи подовження виробничого процесу») [8-11].

У «кредитно-монетарних» теоріях циклу ця сама суперечність проявляється в конкуренції між різними формами активів — готівкових, безготівкових грошей, кредитних ресурсів і фінансових активів, що призначені для обслуговування операцій із реалізації ліквідності (обміну грошей на блага), чи їх збереження і примноження шляхом зміни форм і сфер використання (інвестування). І головним співвідношенням, через яке проявляється ця суперечність за такого підходу вважається співвідношення між нормою доходності інвестицій і нормою відсотку, а отже скорочення надлишку першого над другим означає спад, а нарощення — зростання, як провідна тенденція макроекономічної динаміки [12].

Проте всі форми цієї фундаментальної суперечності зумовлені потребами і механізмами відтворення матеріального виробництва, де накопичення фізичного капіталу виступає одночасно і причиною обмеження поточного споживання і необхідною передумовою розширення майбутнього.

Отже, формою «зняття» (за Г. Гегелем) цієї суперечності в процесі становлення постіндустріальної моделі економіки, стає зменшення економічної вагомості матеріального виробництва. При цьому, термін з досить розмитим значенням «зменшення економічної вагомості» в цьому контексті виражає цілком визначені тенденції з комплексом обумовлених наслідків і кількісних, якісних і структурних проявів.

Саме уточненню закономірностей і форм прояву циклічності в умовах «зменшення економічної вагомості» матеріального виробництва присвячена ця стаття. Зокрема, ми спробуємо уточнити трактовку ролі деяких кількісних характеристик процесів становлення постіндустріальної економіки в трансформації механізмів економічної циклічності.

Виклад основного матеріалу. Першим емпіричним проявом послаблення впливу пропорцій відтворення матеріального виробництва на механізми циклічності є зменшення матеріаломісткості й енергомісткості суспільного продукту і національного доходу розвинутих країн. Практично, саме ця тенденція статистично відображає зменшення вагомості запасу матеріальних ресурсів як чинника виробничих можливостей суспільства. Наприклад, обсяги сукупного світового попиту на енергоносії приростають, переважно, за рахунок країн, що розвиваються. Країни ЄС, США та інші розвинуті країни демонструють якщо не скорочення сукупних обсягів щорічного споживання енергоресурсів, то явне відставання темпів нарощення їх споживання від темпів зростання реальної вартості національного продукту [13].

Аналогічні тенденції спостерігаються за всіма матеріальними елементами суспільного продукту, як у натуральному вираженні, так і у вартісному, адже темпи зростання цін на сировину і матеріали традиційно відстають від цін кінцевої продукції, а тим більше послуг. Багато дослідників називають цю особливість темпів зростання цін за різними товарними групами, яка є практично незмінною протягом усього кінця ХХ початку ХХІ ст., однією з вагомих причин зростання розриву доходів між розвинутими країнами та «всіма іншими» [14]. Одночасно вагомою причиною зростання нерівності мають вважатись структурні зміни, що відбуваються у розвинутих країнах, засвідчуючи становлення моделі постіндустріальної економіки. Адже ці зміни супроводжуються переорієнтацією національного виробництва на ті види діяльності, що передбачають інтенсивне використання знань, праці висококваліфікованого персоналу, проте значно менш інтенсивне — матеріалів, сировини та енергоресурсів.

Власне критично важливі відмінності розвинутих економічних систем (де найвиразніше утверджується постіндустріальна модель економіки) від країн, що опинились на периферії світової економічної системи, полягають у зменшенні залежності створення додаткових доходів від додаткового споживання матеріалів, сировини і енергетичних ресурсів. Цю тенденцію можна проілюструвати даними, наведеними в роботі В. Іноземцева: «відбувається перехід від розширення використання матеріальних ресурсів до скорочення потреби в них. Деякі приклади ілюструють це з усією очевидністю. Тільки за перше десятиліття «інформаційної» ери, з середини 70-х до середини 80-х років, валовий національний продукт постіндустріальних країн збільшився на 32 %, а споживання енергії — на 5 %; за ті самі роки американське сільське господарство збільшило обсяг валового продукту більш ніж на 25 % і, водночас, скоротило споживання енергії в 1,65 разу. За зростання в 2,5 разу національного продукту Сполучені Штати використовують сьогодні менше чорних металів, ніж у 1960 році; з 1973 по 1986 рік споживання бензину середнім новим американським автомобілем знизилося з 17,8 до 8,7 л/100 км, а частка матеріалів у вартості мікропроцесорів, застосовуваних у сучасних комп'ютерах, не перевищує 2 відсотків. У результаті, як відзначив А. Грінспен, за останні сто років (цитуються за виданням 1999 р. — М.Д.) фізична маса американського експорту залишилася фактично незмінною у щорічному вираженні, незважаючи на двадцятикратне зростання його реальної вартості» [13, с. 75].

Оберненою стороною зменшення вагомості матеріального виробництва в процесі становлення постіндустріального суспільства стає зростання частки

виробництва нематеріального. Останнє, водночас, виступає закономірною формою соціально-економічного розвитку і виражає зростання частки бюджету типового домогосподарства, що залишається в його розпорядженні після оплати благ першої необхідності. Так, зростання продуктивності праці й доходів дозволяють купувати продукти харчування і одяг, оплачувати задоволення базових потреб у житлі, транспортних послугах і комунікаціях, витрачаючи на це все меншу частину своїх доходів. Зростаючий залишок створює економічні передумови розширення інвестування в людський капітал і забезпечує потужний внутрішній попит на послуги рекреації, освіти, культури, медицини. В умовах, коли суспільне виробництво розвивається за зростаючого попиту на кваліфіковану працю (через перетворення вищого за середній кваліфікаційний рівень на провідний чинник конкурентних переваг), формується збалансована єдність попиту і пропозиції на послуги сфери формування людського капіталу. Зростання доходів забезпечує платоспроможний попит на послуги освіти, медицини, культури і рекреації, а споживання цих послуг підвищує якість запасів людського капіталу, що, в свою чергу, виступає основою подальшого зростання продуктивності і доходів. Таке коло: «високі доходи — масштабні інвестиції в накопичення людського капіталу — зростання продуктивності — високі доходи», виступає основою моделі розвитку провідних країн, у межах яких найповніше проявляються тенденції становлення постіндустріальної моделі економіки. Країни, де така модель не сформувалась, навіть за умов досягнення порівняно високих темпів економічного зростання, виявляються неспроможними перетворити приріст доходів на потужне джерело інвестицій у людський капітал. Відповідно, таким країнам не вдається і здійснити перехід до моделі економіки, що заснована на високій інноваційній активності та формуванні чисельності середнього класу кваліфікованих працівників.

Відповідно, ознакою і мірою розвитку процесів становлення постіндустріальної моделі економіки можуть бути структурні зрушення, у першу чергу, зростання частки сфери послуг у складі ВВП розвинутих країн і частки інвестицій у нематеріальні активи у складі валового формування капіталу.

При цьому, навіть якщо галузі та види економічної діяльності, чия питома вага розширюється, залишаються достатньо капіталомісткими (як, наприклад, галузь охорони здоров'я), то їх наукомісткість, інтенсивність використання нематеріальних активів ще вища. Оскільки разом зі зростанням частки послуг зростає значущість нематеріальних активів (у сфері послуг людська кваліфікація, зокрема здатність до комерційного використання наукових досягнень, використовуються інтенсивніше, ніж фізичний капітал, на відміну від базових галузей матеріального виробництва), то і вплив періодичності перетворення амортизаційних нарахувань на витрати для придбання основних засобів відіграє все меншу роль у визначенні динаміки сукупного попиту.

Масштаби цих структурних тенденцій ілюструють дані табл. 1, що відбивають довгострокову динаміку частки сфери послуг у складі ВВП, а інвестицій 4 нематеріальні активи у складі валового формування капіталу розвинутих країн.

Таким чином, етап життєвого циклу матеріальних активів економіки стає все менш впливовим чинником циклічності, а от етап життєвого циклу нематеріальних активів, навпаки, набуває все більшого значення.

Таблиця 1

**ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗНАЧУЩОСТІ МЕХАНІЗМІВ ВІДТВОРЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ
АКТИВІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ**

	Частка нематеріальних активів в складі загального потоку створення капіталу, %				Частка сфери послуг у ВВП, %				ВВП на особу, в постійних порівнюваних (за ПКС) доларах США			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Австралія	18,3	18,5	19,6	19,0	67,0	66,7	66,1	66,3	76653,0	77651,7	78095,2	77115,4
Австрія	34,9	35,7	35,9	22,1	62,6	62,9	63,2	63,1	40812,3	41630,0	42063,3	39066,5
Бельгія	31,4	31,3	31,1	20,8	47,6	47,8	48,4	49,1	8187,8	8463,7	8599,6	8558,3
Канада	22,8	23,2	23,0	13,2	56,9	58,2	61,1	65,2	77548,6	78882,8	79493,1	71259,4
Данія	38,1	25,7	25,7	26,0	55,1	56,4	57,0	58,3	470801,4	484238,6	496947,7	466974,1
Фінляндія	26,2	26,9	26,9	25,9	59,8	59,8	60,1	60,0	40714,8	41125,2	41631,9	40370,2
Франція	40,1	41,0	41,0	45,2	70,3	70,1	70,0	71,2	33973,5	34512,3	35071,5	32248,2
Німеччина	25,0	24,9	25,0	18,8	52,8	53,8	51,8	0,0	38430,9	38731,7	39052,3	37201,7
Ірландія	62,0	52,1	73,4	71,0	45,6	45,2	44,5	44,4	60769,2	65441,0	67726,1	70832,8
Ізраїль	32,0	34,0	34,8	40,5	70,5	70,4	71,0	71,4	145953,4	148871,4	151568,0	145682,9
Італія	30,2	29,8	29,2	31,2	39,7	39,5	38,8	36,6	3071748,4	3252348,4	3431774,2	3277548,8
Люксембург	16,8	19,2	8,2	11,0	80,1	79,6	78,8	79,7	2003437,1	2057243,6	2106117,4	1934838,9
Нідерланди	40,9	39,8	38,9	40,0	70,1	70,0	70,0	69,8	2003437,1	2057243,6	2106117,4	1934838,9
Норвегія	24,2	24,8	15,8	15,8	56,8	55,3	58,0	60,4	2003437,1	2057243,6	2106117,4	1934838,9
Португалія	27,8	27,8	15,9	16,7	65,4	65,2	65,6	65,7	2003437,1	2057243,6	2106117,4	1934838,9
Іспанія	31,4	30,1	16,1	16,8	50,9	51,0	51,2	51,9	648464,0	681325,5	714663,4	711705,4
Швеція	45,2	46,1	25,6	28,1	65,1	65,2	65,5	66,1	443477,0	446903,2	451182,6	434728,0
Швейцарія	50,5	48,7	50,0	33,1	70,3	69,8	70,5	68,1	92191,4	92933,2	93208,7	82462,3
Великобританія	34,4	36,1	36,2	24,4	51,0	51,3	54,5	55,7	57530,0	59792,6	62074,2	59981,7
США	42,9	43,6	44,1	29,4	51,0	51,3	54,5	55,7	57530,0	59792,6	62074,2	59981,7

За даними: <https://data.worldbank.org/> та www.oecd.stat.data

Цей аспект постіндустріальної трансформації безпосередньо впливає на механізми циклічності, позбавляючи поширені теорії промислового циклу матеріальної основи. Положення про зумовленість циклу тривалим стром служби основного капіталу є фундаментальним для групи теорій, що розкривають циклічність через співвідношення заощаджень, інвестицій, випуску та його «приросної інвестиційної місткості». Але чим менша капіталомісткість продукції, тим менший потенціал процесів відтворення фізичного капіталу щодо «формування імпульсів циклічності» та впливу на умови поширення таких імпульсів в економіці. При цьому важливо, що справа не в абсолютному обсязі капіталу, який припадає на одиницю новоствореної вартості, а у питомій вазі тієї частки вартості, що створюється капіталом і, відповідно, формує доходи його власника у сукупних обсягах нової вартості. Тобто зниження вагомості відтворення капіталу для формування імпульсів циклічності вимагає не абсолютного зниження капіталомісткості національного продукту, яке не спостерігається в розвинутих країнах, а відносного. Це означає, що навіть за зростання капіталомісткості випуску, вагомість капіталу може скорочуватись внаслідок того, що інформаційна чи наукова місткість продукції зростає швидше, а отже питома вага належної капіталу складової нової вартості скорочується.

Можна нагадати «парадокс Леонтьєва», коли експорт США всупереч очікуванням згідно теорії наділеності факторами виробництва виявився більш працемістким, ніж капіталомістким [15].

Проте подальші уточнення та врахування вартості людського капіталу у складі національного багатства США дозволили виявити, що економіка США в реальності насичена людським капіталом ще більше, ніж фізичним і експорт продукції, створення якої засноване на інтенсивному використанні людського капіталу, є закономірним [15].

Отже, якщо частка фізичного капіталу в щорічному потоці створеної вартості стає меншою, то й життєвий цикл капіталу (зокрема його основної частини) все менше впливає на тенденції відтворення національного виробництва. Відповідно, значущість усіх теоретичних побудов, що пояснювали високу варіативність інвестицій і їх високу чутливість до коливань кінцевого попиту в контексті формування імпульсів циклічності, стає все меншою.

Це схоже на роль «циклу врожаю» У.С. Джевонса, або «будівельного циклу» — напрямів досліджень циклічності, що в певні періоди досить непогано узгоджувались із емпіричними даними та мали певну пояснюючу здатність щодо економічних циклів, але лише доки виконувалась необхідна умова: питома вага відповідних галузей (будівництва і аграрного сектору) у вартості національного продукту була достатньою, щоб сприймати коливання економічної активності в них як вагомий фактор, що може суттєво впливати на обсяги попиту на продукцію інших галузей. Проте, недоречно казати про «цикл урожаю», наприклад у США, з урахуванням того, що продукція рослинництва і тваринництва, разом узяті, не забезпечують і відсотку річного ВВП, а чисельність фермерів не фіксується статистикою, бо стала меншою за статистичну похибку вибіркового дослідження [16]. Відповідно, є певний «ценз частки ВВП», що дозволяє галузі виступати осередком формування циклічних імпульсів, завдяки тому, що незначні коливання економічної активності інших галузей не будуть достатніми, щоб з

високою вірогідністю компенсувати генерований ними імпульс до розширення чи скорочення економічної активності.

Аналогічно питома вага окремого ресурсу у вартості національного продукту суттєво впливає на те, наскільки вагомим чинником циклічних імпульсів можуть бути певні тенденції відтворення такого ресурсу. У цьому сенсі, скорочення інтенсивності використання фізичного капіталу¹, зменшення капіталомісткості національного продукту у процесі становлення постіндустріальної моделі економіки, на нашу думку, діють аналогічно скороченню частки галузі в складі ВВП — вони зменшують вагомість впливу процесів відтворення фізичного капіталу на економічну циклічність. Ми вважаємо, що ці процеси навіть у країнах, де постіндустріальні трансформації відбуваються найдинамічніше, не набули таких масштабів, щоб звести вплив відтворення фізичного капіталу на циклічність до рівня «стохастичного залишку». Проте суттєве зменшення впливовості фази життєвого циклу основного капіталу на економічний цикл у процесі становлення постіндустріальної економіки нам здається беззаперечним.

Як мінімум, відмінність постіндустріального механізму циклічності тоді полягає в тому, що нематеріальні активи не підлягають фізичному зношенню, а заміщуються лише під впливом морального старіння. Отже, інтенсивність використання таких активів не впливає на швидкість їх зношення, що створює додаткові стимули до підвищення продуктивності праці й розширення масштабів діяльності у сфері послуг, порівняно зі сферою матеріального виробництва. Така властивість нематеріальних активів сприяє обмеженню амплітуди циклічних коливань, тобто виступає «вбудованим стабілізатором», на відміну від механізмів відтворення фізичного капіталу, що сприяли її зростанню. Так, на етапі зростання, інтенсивніше використання фізичного капіталу супроводжувалось прискоренням амортизації, що, в свою чергу, сприяло зростанню цін і полегшенню доступу до заощаджень для підприємців, які планували розширення виробництва, тобто механізм амортизації фізичного капіталу діяв «проциклічно», розганяючи економічну та інвестиційну активність на етапі зростання і скорочуючи — на етапі спаду, коли інтенсивність використання основних фондів спадала.

Отже, оскільки в сфері нематеріального виробництва людський капітал, знання та інформація використовуються інтенсивніше, ніж у сфері матеріального виробництва, то розширення цієї сфери, зменшуючи впливовість циклічності відтворення фізичного капіталу на макроекономічну кон'юнктуру, стає додатковим вбудованим стабілізатором постіндустріальної економіки (рис. 1).

Зокрема, В. Іноземцев центральними моментами становлення нової економіки називає якісне оновлення системи мотивації, відносин власності та деструкцію товарно-грошових відносин [16]. Остання, на думку вченого, зумовлена двома процесами. Перший передбачає якісні зміни зв'язку між приростами продуктивності праці й розширення споживання в осередках формування «серцевини» нової економіки: секторах творчої, висококваліфікованої праці, де розміри матеріальної винагороди втрачають значення важливої і необхідної умови отримання затребуваної виробництвом пропозиції праці.

¹ Ми застосовуємо термін «інтенсивність використання» в значенні, поширеному в англійській літературі: обсяги ресурсу, що припадають на одиницю продукту (середня інтенсивність) і приріст обсягу ресурсу що припадає на одиницю приросту обсягу продукту (приросна інтенсивність), тобто в сенсі прямо протилежному значенню цього терміну у вітчизняній літературі (вихід продукції з одиниці ресурсу).

Другий — зростання важливості інформаційного ресурсу в процесах створення вартості, щодо якого «додатковий споживач і додатковий продукт», створений за допомогою цього ресурсу, не зумовлюють додаткових витрат і не створюють конкуренції для інших споживачів та інших продуктів. А це означає, що концепція «альтернативної вартості» (цінність ресурсу визначається доходами його власника в кращій альтернативній сфері застосування, від якої він відмовився), втрачає свою актуальність.

Рис. 1. Логіка трансформації механізмів економічної циклічності під впливом нарощення вагомості нематеріального виробництва в процесі становлення постіндустріальної моделі економіки

Така трансформація природи вартості економічних активів безумовно важлива для механізмів економічної циклічності адже саме зміна економічної цінності наявних на певний момент запасів виступає центральним елементом фінансово-монетарних теорій циклічності. Зокрема, зміна поточної економічної вартості заощаджень проявляється в нормі відсотка — центральному параметрі фінансового механізму циклічності. Із втратою банківськими кредитами монопольної ролі джерела ресурсів для розширювальних та інноваційних операцій, великого значення для функціонування механізмів циклічності набули зміни ринкової (курсової) вартості цінних паперів. При цьому, якщо в умовах індустріальної економіки вартість фіктивного капіталу коливалась навколо значень, детермінованих матеріальною базою виробництва емітентів (балансова вартість їх майна), то із зростанням вартості нематеріальних активів у складі балансу, основою курсової вартості стають очікування щодо майбутньої доходності [3]. Відповідно, відбувається якісна зміна основи вартості фіктивного капіталу: очікувані доходи замість фактично понесених витрат. Отже, інститути оцінювання (норми і правила, що регламентують взаємодію емітентів та інвесторів, форми виявлення ціни попиту й ціни пропозиції тощо) набувають, як мінімум важливого значення як фактори більшої чи меншої вразливості економіки до негативних імпульсів чи сприйнятливості — до позитивних.

Висновки

1. Окремі базові вихідні положення монетарно-кредитних теорій циклу втрачають пояснюючу здатність щодо механізмів генерування та поширення імпульсів циклічності в міру становлення постіндустріальної моделі економіки. Зокрема, положення, що лише співвідношення доходів, ставки відсотку, банківських резервів і заощаджень визначають рівноважний темп зростання, а відхилення від цього темпу зумовлюються наявністю часових лагів у реагуванні цих показників. В умовах постіндустріальної глобальної економіки, що розриває зв'язок «національні заощадження — національні інвестиції», одночасно два співвідношення втрачають «монополію» на роль детермінант макроекономічної динаміки. По-перше, це співвідношення доходу та національних заощаджень, бо за достатньої інвестиційної привабливості національної економіки для глобальних потоків капіталу додаткові інвестиції отримують джерело фінансування за рахунок глобальної ліквідності. По-друге, співвідношення оптимізму й песимізму в очікуваннях національних виробників (споживачів ресурсів і продуктів національного виробництва) може замінюватись очікуваннями в інших економічних системах: переважання песимізму може компенсуватись оптимістичними очікуваннями в інших економіках і зростання експорту компенсуватиме нестачу національного попиту для забезпечення повної зайнятості. Так само і переважання песимізму в сфері експортних інтересів може виконати роль «імпульсу циклічності» та суттєво зменшити темпи зростання (перетворити його на спад) навіть за умов, коли внутрішній попит на продукти національного виробництва достатній, щоб не обмежувати зростання зайнятості і доходів.

2. Базові положення теорій інноваційної природи циклічних процесів також втрачають пояснюючу здатність через масштабні трансформації ролі інновацій у господарській діяльності на етапі становлення постіндустріальної моделі економіки. Перетворення інновацій на невід'ємну умову нормального відтворення економічної діяльності розмиває межу між двома типами відтворення, що згідно таких теорій мала критичне значення для визначення фази циклу: переважання інноваційного типу відтворення зумовлює зростання капіталомісткості суспільного виробництва і формує передумови зростання і буму, переважання «звичайного» відтворення зумовлює стагнацію чи навіть скорочення процесів капіталотворення (наявні виробничі потужності індустріального комплексу виявляються надлишковими, бо були сформовані з урахуванням задоволення потреби в таких обсягах техніки, що затребувані під час буму) і формують передумови спаду. Формування у межах провідних національних економічних систем потужного спеціалізованого сектору з обслуговування потреб інноваційних підприємств радикально змінює роль інновацій в детермінації фаз економічного циклу.

3. Важливі положення теорій, які пояснюють перебіг фаз економічного циклу співвідношенням інвестицій і заощаджень, що формуються виходячи як з поточних, так і очікуваних характеристик доходності та схильності до споживання, також вимагають перегляду й адаптації до умов становлення постіндустріальної моделі економіки. Зокрема, заміщення у складі капіталу суспільства запасів матеріальних ресурсів нематеріальними активами, для яких властиві якісно відмінні від фізичного капіталу закономірності відтворення та періодичність наростання інвестицій, необхідних для відтворення (збереження здатності виступати джерелом аналогічного доходу).

Усе зазначене зумовлює появу додаткового вбудованого стабілізатора в механізми макроекономічного відтворення: оскільки нематеріальні активи не підлягають фізичному зношенню, а замінюються лише в міру морального старіння, то інтенсивність використання таких активів не впливає на швидкість їх зношення. Така властивість нематеріальних активів сприяє обмеженню амплітуди циклічних коливань, тобто виступає «вбудованим стабілізатором», на відміну від механізмів відтворення фізичного капіталу, що сприяли зростанню амплітуди циклічних коливань.

Література

1. Норт Д., Уоллис Д. Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / пер. с англ. Д. Уэланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. М.: «Изд. Института Гайдара», 2011. 480 с.
2. Раух Дж.Е., Джеральд М. М., Філіпенко А. Основні проблеми економіки розвитку. Київ: Либідь. 2003. 688 с.
3. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія/ [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2010. С. 165.
4. Lucas, Robert E., 1977. «Understanding business cycles,» Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier, vol. 5(1), pages 7–29, January.
5. Kuznets, S. Economic Growth and Income Inequality // American Economic Review. 1955. Vol. 45. № 1. — P. 3-8, 18-26.
6. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений. / Пер. с англ. М.: Дело, 2002, 536 с.
7. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. М. Эксмо, 2007. 425 с.
8. Харрод Р. К теории экономической динамики. пер. с англ. И.К. Дашковского под редакцией Ю.Я. Ольсевича. М.: Изд-во иностранной литературы. 1959. 512 с.
9. Solow R.M.A Contribution to the Theory of Economic Growth.- Quarterly Journal of Economics 70 (February 1956), p. 65 — 94;
10. Lucas, R. E., Jr, (1980). Methods and Problems in Business Cycle Theory. Journal of Money, Credit and Banking, Blackwell Publishing, 12(4). P. 696-715.
11. Hayek F.A. Monetary theory and The trade cycle. Translated from the German by N. Caldor and H.M. Groom. N.Y. 1934.
12. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков В 5т. / Сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А.Г. Худокормов, Т.П, Т.П, Т.П, Т.П, Т.П. — М.: Мысль, 2004.
13. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л.Иноземцева. М.: Academia. 1999. 640 с.
14. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография/ [Д. Лук'яненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.]; под науч. ред. профессор Д. Лук'яненко, А. Поручника, В. Колесова. К. : КНЭУ, 2013. 466, [2] с.
15. Quantitative Aspects of the economic growth of Nations: X. Level and structure of foreign trade: Long-Term trends. Econ. Develop. Cult. Change, Jan. 1967, 15 (2 part II), p. 1 — 140.
16. Иноземцев В. Л. Расколота цивилизация: Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. М.: Academia : Наука, 1999. 703 с.
17. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія/ [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2010. С. 165.

Reference

1. North, D. C., Wallis, J. J., & Weingast, B. R. (2012). *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (Reprint ed.). Cambridge University Press.
2. Meier, G. M., & Rauch, J. E. (2005). *Leading Issues in Economic Development* (8th ed.). Oxford University Press.
3. Lukyanenko, D. G., & Poruchnyk, A. M. (Eds.). (2010). *Countercyclical regulation of a market economy: a globalization perspective*. KNEU.
4. Lucas, Robert E., 1977. «Understanding business cycles,» Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier, vol. 5(1), pages 7-29, January.
5. Kuznets, S. Economic Growth and Income Inequality // *American Economic Review*. 1955. Vol. 45. № 1. — P. 3-8, 18-26.
6. Nelson, R. R., & Winter, S. G. (1985). *An Evolutionary Theory of Economic Change* (Belknap Press). Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
7. Schumpeter, J. A. (2021). *The Theory of Economic Development (Routledge Classics)* (1st ed.). Routledge.
8. Harrod, R. (2016). *Towards a Dynamic Economics*. Palgrave Macmillan.
9. Solow R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth.- *Quarterly Journal of Economics* 70 (February 1956), p. 65 — 94;
10. Lucas, R. E., Jr, (1980). Methods and Problems in Business Cycle Theory. *Journal of Money, Credit and Banking*, Blackwell Publishing, 12(4), 696-715.
11. Hayek F.A. Monetary theory and The trade cycle. Translated from the German by N. Caldor and H.M. Groom. N.Y. 1934.
12. Fetisov, G. G., & Khudokormov, A. G. (Eds.). (2004b). *World economic thought. Through the prism of centuries*. Mysl'.
13. Inozemtsev, V. L. (Ed.). (1999). *New post-industrial wave in the West. Anthology*. Academia.
14. Lukyanenko, D. G., A. Poruchnik, A. M., & Kolesov, V. L. (Eds.). (2013). *Global economic development: trends, asymmetries, regulation*. KNEU.
15. Quantitative Aspects of the economic growth of Nations: X. Level and structure of foreign trade: Long-Term trends. *Econ. Develop. Cult. Change*, Jan. 1967, 15 (2 part II), p. 1 — 140.
16. Inozemtsev, V. L. (1999a). *A Divided Civilization: Prerequisites and Possible Consequences of the Post-Economic Revolution*. Academia.